

عملکرد نظامی دولت پهلوی اول در مقابله با قاچاق کالا در ایلام با تأکید بر اسناد

محمود مهمان نواز*

چکیده

ایلام دارای بیشترین مرز خشکی با کشور عراق است و این امر کنترل مرزهای ایلام را دشوار می‌کند. در دهه‌های اخیر مسئله مبارزه با قاچاق کالا به‌عنوان یکی از پدیده‌های مضر اقتصادی همواره از دغدغه‌های مهم حکومت مرکزی و نیروهای نظامی و انتظامی محلی بوده است. از همین رو پژوهش حاضر با رویکردی توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر اسناد، درصدد پاسخ به این سؤال است که در عصر پهلوی اول، نیروهای نظامی و عوامل دخیل در امر مبارزه با قاچاق کالا از چه تدابیری برای مبارزه با قاچاق بهره برده‌اند؟ و این تدابیر و اقدامات تا چه میزان موفقیت‌آمیز بوده است؟ یافته‌ها نشان می‌دهد عملکرد حکومت مرکزی و نیروهای نظامی محلی در مبارزه با قاچاق کالا از کارآمدی لازم برخوردار نبود؛ به‌طوری‌که اصلی‌ترین راهکار برای مبارزه با ورود کالاهای قاچاق به ایلام، یعنی مسلح نمودن همه‌ی عوامل درگیر با مسئله قاچاق کالا در پاره‌ای از موارد درگیری‌های ناخواسته را به وجود آورد و سبب ناآرامی‌هایی در منطقه شد. همچنین عدم آموزش صحیح نیروها، در برخی موارد خلع سلاح آن‌ها را در پی داشت و بعضاً قاچاقچیان با استفاده از همان سلاح‌ها، اموال و اماکن دولتی را غارت می‌کردند. استفاده از مخبرین یکی دیگر از راه‌های مقابله با قاچاقچیان بود که این شیوه با وجود برخی ایرادات، از موفقیت بیشتری برخوردار بود.

واژگان کلیدی: پهلوی اول، قاچاق، ایلام، نظامیان، عراق.

* دکتری تاریخ ایران دوره اسلامی، استادیار گروه تاریخ دانشگاه یاسوج

mahmoud.mehmannavaz@yahoo.com

| تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۲۶ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۲۳ | DOI:10.29252/HSOW.5.2.103

مقدمه

استان ایلام از شرق با لرستان، از شمال با کرمانشاه، از جنوب با خوزستان و از غرب با کشور عراق هم‌مرز است. به طوری که با حدود ۴۲۵ کیلومتر مرز مشترک، طولانی‌ترین مرز خاکی با عراق را دارا می‌باشد. این مرز مشترک سبب شده تا مراودات گسترده‌ای میان ساکنان ایلام و عراق شکل بگیرد. در دوره‌ی قاجار و به‌ویژه در دوره پهلوی به سبب دوری ایلام از مراکز شهری ایران و همچنین نزدیکی به شهرهای عراق (مثلاً فاصله مناطق نزدیک به گمرک حسینی و منصورآباد تا شهر کوت حدود ۸۰ کیلومتر و تا بدره عراق حدود ۳۰ کیلومتر، فاصله مناطق نزدیک به گمرک تلخاب تا شهر مندلی عراق کمتر از ۶۰ کیلومتر و فاصله گمرک سرنی تا مندلی و بدره کمتر از ۱۰۰ کیلومتر) مردم این منطقه رفت و آمد زیادی به شهرهای عراق داشته و برای تأمین نیازهای خود یا به این کشور مهاجرت نموده و یا آنکه سعی می‌کردند کالاها و اقلام مورد نیاز خود را از آنجا تأمین نمایند. همین امر سبب شکل‌گیری پدیده قاچاق کالا در این منطقه گردید. در دوره پهلوی سعی شد به‌منظور حمایت از کالاهای داخلی با پدیده قاچاق مبارزه صورت گیرد. یکی از مهم‌ترین مبادی ورود کالاهای قاچاق به ایران، مرز مشترک ایران با عراق در ایلام بود؛ بنابراین ایلام در دوره رضاشاه تبدیل به یکی از مناطقی شده که حکومت جهت مقابله با ورود کالاهای قاچاق بر آن متمرکز گردید. در همین راستا نیروهای نظامی و حکومت‌نظامی پشتکوه، مهم‌ترین بازوان دولت مرکزی برای مقابله با این پدیده محسوب می‌شدند. هدف پژوهش حاضر، بررسی و تبیین عملکرد نیروهای نظامی و همچنین راهکارهای نظامی جهت مبارزه با ورود کالاهای قاچاق به ایلام در دوره پهلوی اول است و تلاش دارد به این پرسش پاسخ دهد که نیروهای نظامی و عوامل دخیل در امر مبارزه با قاچاق کالا از چه تدابیری برای مبارزه با قاچاق بهره برده‌اند؟ برای این منظور با استفاده از اسناد موجود در سازمان اسناد و کتابخانه ملی و با رویکرد توصیفی - تحلیلی به استنتاج، تبیین و تحلیل مسئله خواهیم پرداخت. فرض این پژوهش بر آن است که مسلح نمودن همه نیروهای دخیل در امر مبارزه با ورود کالای قاچاق، مهم‌ترین راهکار نظامی بود که برای این هدف در نظر گرفته شد اما این تدابیر تأثیر چندانی در کاهش میزان قاچاق نداشته است.

تاکنون پژوهشی مستقل درباره نقش و عملکرد نظامیان و تدابیر نظامی برای مقابله با مسئله قاچاق کالا در ایلام به انجام نرسیده و اساساً در مورد مسئله قاچاق در ایلام دوره

پهلوی تحقیق مستقلی صورت نگرفته است. زهرا شریف کاظمی در تحقیقی با عنوان «اقدامات دولت در جلوگیری از قاجاق کالاهای غیر گمرکی در دوره پهلوی اول تا پایان جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴-۱۳۰۴)» به اقدامات در سطح کلان حاکمیت برای مبارزه با ورود کالاهای قاجاق به ایران در دوره پهلوی اول پرداخته است. این تحقیق در برگزیده اقدامات دولت در مرزی مشخص نبوده بلکه شامل همه مرزهای کشور می‌شود (شریف-کاظمی، ۱۳۹۶: ۲۱۳-۱۷۳). همچنین صفورا برومند و زهرا شریف کاظمی در مقاله‌ای با عنوان «بررسی عملکرد دولت درباره قاجاق گندم در مرز ایران و عراق (۱۳۲۱-۱۳۰۴ش)» به مسئله قاجاق گندم در مرزهای مشترک ایران و عراق پرداخته‌اند. این پژوهش نیز بر روی اقدامات حکومت مرکزی متمرکز بوده و همچنین گستره جغرافیایی آن شامل همه مرزهای غربی کشور (خوزستان، ایلام، کرمانشاه و کردستان) بوده است (برومند و شریف‌کاظمی، ۱۳۹۵: ۱۴-۱). همان‌گونه که از عنوان پژوهش‌های ذکر شده مشخص می‌باشد، مسئله قاجاق کالا به صورت کلان مورد توجه آن‌ها بوده اما رویکرد پژوهش حاضر توجه به مبارزه با قاجاق کالا در منطقه‌ای مشخص (ایلام) است. همچنین این تحقیق بر اقدامات و عملکرد نظامیان مستقر در ایلام و نه دولت مرکزی، متمرکز می‌باشد. بایستی خاطر نشان کرد اتکای اصلی این پژوهش بر اسنادی است که پیش از این منتشر نشده و یا در پژوهشی مورد استفاده قرار نگرفته‌اند.

موقعیت جغرافیایی ایلام

استان ایلام به لحاظ موقعیت جغرافیایی در غرب ایران واقع است. این منطقه در دوران باستان به عنوان یکی از مراکز مهم تمدن ایران بشمار می‌رفت و در دوره اسلامی نیز این منطقه کم‌وبیش اهمیت خود را حفظ نمود. منطقه ایلام پس از اسلام بخشی از ایالت جبال محسوب می‌شد. از جمله مناطق با اهمیت آن، که هم در دوره باستان و هم در چند قرن اول اسلامی دارای رونق بوده‌اند، می‌توان به: ماسبدان، مهرجانقدق، سیروان، سیمره، اریوجان^۱ و ... اشاره نمود. تقریباً همه‌ی جغرافی‌نویسانی که در قرن چهارم از این منطقه دیدن کرده‌اند، به آب و هوای خوش و رونق اقتصادی شهرهای موجود در محدوده ایلام امروزی اشاره نموده‌اند. مناطق شهری ایالات ماسبدان و مهرجانقدق تا قرن چهارم از

^۱. در مورد جغرافیای تاریخی ایلام در قرون اولیه اسلامی ن.ک؛ قره‌چانلو، ۱۳۶۰: ۵۲-۳۱؛ علی‌بیگی، ۱۳۹۱: ۱۴۲-۱۲۳؛ اکبری، ۱۳۹۴: ۷۴-۵۵.

رونق ویژه‌ای برخوردار بودند؛ اما پس از قرن چهارم تقریباً در هیچ متن تاریخی و جغرافیایی از آن‌ها اسمی به میان نمی‌آید. به نظر می‌رسد وقوع دو زلزله مهیب، یکی در سال ۲۵۸ ق (طبری، ۱۳۷۵: ۶۴۳۲/۱۵) و دیگری در سال ۳۴۴ ق (مسعودی، ۱۳۶۵: ۴۸) در این امر مؤثر بوده‌اند و به نظر می‌رسد پس از وقوع این حوادث، به‌خصوص زلزله‌ی سال ۳۴۴ ق و تخریب شهرهای این منطقه، مردم آنجا دیگر به زندگی شهرنشینی روی نیاوردند و سبک زندگی آن‌ها تغییر نموده است. از آن زمان تا دوره‌ی قاجار تقریباً در منابع تاریخی اسم خاصی از منطقه ایلام به میان نیامده و این منطقه تحت تابعیت حکومت اتابکان لر کوچک و والیان لرستان بوده است. از دوره‌ی قاجار منطقه‌ی ایلام با نام پشتکوه شناخته می‌شد و والیان لرستان نیز از پیشکوه (خرم‌آباد) به پشتکوه (ایلام) منتقل شدند.^۱ رشته‌کوه کبیرکوه مرز بین پیشکوه و پشتکوه بوده و آن‌ها را از یکدیگر جدا نموده و از آن جهت که لرستان به مرکز نزدیک‌تر بوده آن را پیشکوه و ایلام امروزی را که در پشت کوه کبیرکوه واقع است، پشتکوه گفته‌اند. محمود میرزا قاجار می‌گوید: «پشتکوه از آن گویند که کوه کبیر حد است بر آن و پیشکوه» (قاجار، ۱۳۹۷: ۱۷۷). درباره حدود پشتکوه کیهان و کریمی مطالبی مشابه ذکر کرده‌اند بدین شرح که پشتکوه از شمال غربی به کوه‌های کلهر و از شمال شرقی و شرق و جنوب شرقی به کرخه و سیمره و از غرب و جنوب غربی به جلگه خوزستان محدود می‌شود (کیهان، ۱۳۱۰: ۵۲/۱؛ کریمی، ۱۳۱۶: ۳۰). البته پشتکوه از سمت غرب به کشور عراق محدود است. رزم‌آرا طول منطقه پشتکوه را ۲۲۰ و عرض آن را ۱۰۰ کیلومتر می‌داند (رزم‌آرا، ۱۳۲۰: ۳). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌ها منطقه پشتکوه کوهستانی بودن آن است.^۲

به‌رروی حکومت والیان در پشتکوه تا سال ۱۳۰۷ش ادامه داشت که در این سال در راستای سیاست‌های تمرکزگرایی حکومت پهلوی، آخرین والی پشتکوه (غلامرضاخان) به عراق فرار نموده و در پشتکوه حکومت نظامی‌ای به نام حکومت پشتکوه و کبیرکوه مستقر شد. در سال ۱۳۰۷ش به‌موجب تصویب هیئت‌وزیران پشتکوه به ایلام تغییر نام داد.^۳ در سال ۱۳۱۶ بر اساس مصوبه مجلس شورای ملی ایلام با نام شهرستان ایلام جزو استان پنجم (کرمانشاهان) قرار گرفت و در سال ۱۳۴۳ به‌موجب مصوبه هیئت‌وزیران

^۱ . برای اطلاع بیشتر درباره چرایی انتقال والیان از پیشکوه به پشتکوه ن.ک؛ یعقوبی و مظاهری، ۱۳۹۹: ۵۲-۳۴.

^۲ . برای آگاهی بیشتر از جغرافیای سیاسی پشتکوه ن.ک؛ مظاهری و دیگران، ۱۳۹۸: ۵۳-۳۴.

^۳ . در این تحقیق هم از عنوان ایلام و هم پشتکوه استفاده شده زیرا در اسناد و منابع آن دوره هنوز وحدت رویه در این باره وجود نداشته و از هر دو عنوان برای این منطقه استفاده شده است.

ایلام به فرمانداری کل و در سال ۱۳۵۳ به استان تبدیل گردید (افشارسیستانی، ۱۳۷۲: ۲۸۸). استان ایلام از شمال با استان کرمانشاه، از شرق با لرستان، از جنوب با خوزستان و از غرب با کشور عراق همسایه است.

علل قاچاق و کالاهای مورد قاچاق در ایلام

قاچاق پدیده‌ای منفی بوده که می‌تواند تأثیرات مخربی بر اقتصاد هر کشور داشته باشد. تعاریف متعددی از کلمه قاچاق شده است. ظاهراً این واژه ریشه‌ای ترکی دارد «فعل وانفعالات و تحرکات مخفیانه و غیرقانونی که به صورت سازمان‌دهی و به دور از دیده مسئولین مجری قانون انجام می‌شود را قاچاق می‌نامند» (قاسمی و یوری، ۱۳۹۱: ۹۳۵) و یا در تعریف دیگر گفته شده قاچاق تخلفی بوده که شامل جابجایی کالا به روش مخفیانه به منظور فرار از نظارت گمرکی می‌باشد (بنائی، ۱۳۷۷: ۸۶). به هر روی هر نوع کالا و یا وسیله‌ای که بدون مجوز حاکمیت از مرزها به داخل کشور وارد و یا از مرزها خارج شود، قاچاق محسوب می‌شود.

درباره علت شکل‌گیری پدیده قاچاق موارد متعددی را می‌توان بیان داشت «منشأ شکل‌گیری قاچاق، نیازهای موجود در فضای کشتی، سطح تولید کالا در کشور، ساختار نظام سیاسی، ساختار اقتصادی متأثر از نظام سیاسی، ساختار اقتصادی کشورهای منطقه‌ای و جهانی» می‌باشد (میرشکاران و صادقی، ۱۳۹۴: ۷۵). موارد یاد شده درباره علل شکل‌گیری قاچاق در مناطق مرزی ایران در زمان پهلوی نیز می‌توانند صادق باشند. همچنین اگر مشخصاً به علل بوجود آمدن پدیده قاچاق در منطقه ایلام در دوره پهلوی اول پرداخته شود، علاوه بر موارد فوق‌الذکر باید عوامل دیگری را نیز بیان نمود که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: دوری ایلام به لحاظ جغرافیایی از مرکز حاکمیت «دوری از مرکز جغرافیایی و وجود الگوی برنامه‌ریزی از بالا^۱ (مرکز) باعث شده است مناطق مرزی ایران دور از تصمیم‌گیری‌های سیاسی، اداری، قضایی و اجرایی باشند و به دلیل فقدان قابلیت‌های جمعیتی (مهاجرت، سواد و...) و صنعتی کمتر در جریان برنامه‌های توسعه داخل قرار گیرند» (همان: ۸۳-۸۲). همچنین دوری منطقه ایلام از مراکز شهری داخلی سبب شده که ساکنان این دیار برای تهیه اقلام مورد نیاز به مناطق شهری کشور عراق که به مراتب نزدیک‌تر بودند، روی بیاورند و این امر سبب ورود کالاهای غیرقانونی از

۱. حکومت مرکزی

مرزهای ایلام به داخل کشور می‌شد. فقر و بیکاری به‌عنوان یکی دیگر از علل روی آوردن ساکنان نواحی مرزی به قاچاق شناخته شده است. بنابر روایت ناظران، مردم منطقه ایلام در فقر و رنج اقتصادی شدید به سر می‌بردند به گونه‌ای که حاج سیاح که در اواخر دوره قاجار از این منطقه دیدن کرده بود از فقر گسترده‌ی اهالی آنجا سخن گفته و می‌نویسد کسانی دیده می‌شود که «لباس تنشان از کهنگی و پارگی مثل رشته و پاره که به درخت‌ها می‌بندند از تنشان آویزان بود و بعضی پاره نمدی به خود پیچیده بودند که اگر دور می‌انداختند کسی رغبت نمی‌کرد برداشته» (محللاتی، ۲۵۳۶: ۲۲۵-۲۲۴) و یا فریا استارک که در سال ۱۳۱۰ ش از ایلام دیدن کرده چنین نگاشته: «مردم چنان در فقر زندگی می‌کردند که از داشتن گوشت گاو و پرندگان و تخم مرغ و شیر و برنج و قند و چای محروم بودند» (استارک، ۱۳۶۴: ۹۴). عامل دیگری که می‌توان بدان اشاره نمود وجود کشور تازه استقلال یافته‌ای به نام عراق در مرزهای غربی ایران (هم‌مرز با منطقه ایلام) می‌باشد که در این کشور اقداماتی در راستای «اصلاحات در ساختار اداری و وضع قوانین جدید برای نوسازی و توسعه اقتصادی» (برومند و شریف‌کاظمی، ۱۳۹۵: ۲) انجام شد که تا حدودی بر وضعیت اقتصادی آن‌ها تأثیر مثبت گذاشته بود. عراق پس از استقلال، تحت حمایت و قیمومیت بریتانیا بوده و «وسایل و ابزار ارتباطی دوران جنگ متعلق به انگلیس در مصارف تجاری مورد استفاده قرار گرفت» (مار، ۱۳۸۰: ۹۲). توسعه کشاورزی، توسعه راه‌آهن، افزایش میزان تولید نفت عراق و همچنین ایجاد خط لوله از بندر حیفا تا طرابلس در ۱۹۳۴م که قادر به انتقال سالانه ۴ میلیون تن نفت به دریای مدیترانه بود (همان: ۸۳) باعث بهبود وضعیت اقتصادی و رونق بازارهای عراق شده بود. این عوامل سبب برتری ویژه‌ی کشور عراق نسبت به منطقه‌ی ایلام که فاقد هرگونه زیرساخت اقتصادی و همچنین هنوز مرکز شهری مهمی در این منطقه شکل نگرفته و فاقد قابلیت و امکانات شهری بود، شد و همچنین گرایش مردم ایلام به کشور عراق را در پی داشت؛ به گونه‌ای که حتی بخش زیادی از مردم این منطقه به کشور عراق مهاجرت نمودند.

عمده‌ترین کالاهایی که توسط مردم ایلام در زمان رضاشاه از عراق به ایران قاچاق می‌شدند، کالاهای مصرفی بودند. بنابر روایت اسناد به‌جای مانده از آن دوره، قند، چای، شکر، گندم، پارچه، توتون و تنباکو مهم‌ترین کالاهایی بودند که توسط قاچاقچیان از مرزهای ایلام به داخل کشور قاچاق می‌شدند. این کالاها توسط قاچاقچیان عمدتاً از

طریق مرزهای مشترک با عراق و از مسیرهای تلخاب، چنگوله، مهران و دهلران وارد ایلام می‌شد. قاچاقچیان کالاها را معمولاً از شهرهای مندلی، بدره، بغداد، کوت و العماره وارد می‌کردند. این شهرها فاصله چندانی با مرز ایران و عراق نداشت و در نتیجه انتقال کالا از طریق آنها به مقصد ایلام چندان دشوار نبود. اسناد متعددی موجود می‌باشند که کم و کیف و نوع کالاها و همچنین روند ورود آنها به ایلام را روایت می‌کنند که پرداختن به این مسئله نیازمند یک تحقیق مستقل می‌باشد.

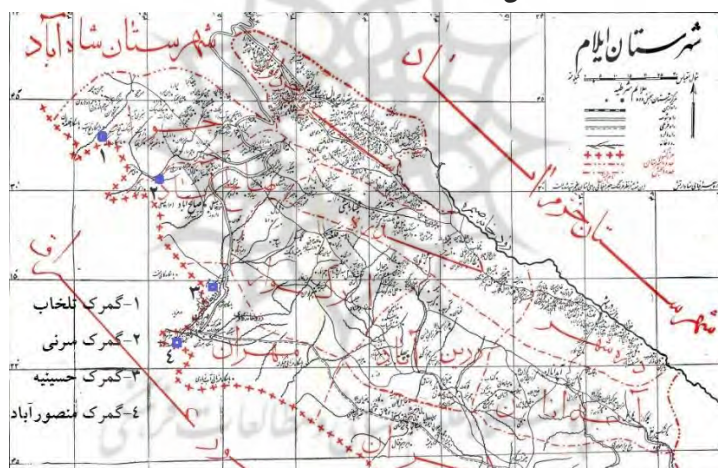
راهکارهای نظامی برای جلوگیری از ورود قاچاق به ایلام

در دوره پهلوی اول قاچاق کالا از مرزهای مختلف کشور به یک معضل مهم برای حکومت تبدیل شده بود که در همین راستا و برای جلوگیری از قاچاق به دو صورت عمل می‌شد: اول؛ اقداماتی بود که حاکمیت با وضع برخی قوانین در پی کاهش قاچاق انجام می‌داد که در این خصوص می‌توان به تصویب قوانین توسط مجلس شورای ملی در سال‌های ۱۳۰۶ ش و ۱۳۰۷ ش در جهت جلوگیری از قاچاق اشاره نمود، از جمله: حبس از چند روز تا دو سال برای قاچاقچیان، تحویل کالاهای قاچاق شده، جریمه نقدی و ... (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۰۶: دوره ششم، ۲۲ اسفند؛ مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۰۷: دوره هفتم، ۱۶ اسفند) و یا تصویب قوانینی که به موجب آن به وزارت مالیه اجازه داده می‌شد که جایزه یا همان حق الکشف به مخبران، کاشفان و مأمورین نظامی پرداخت نماید (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۱۲، دوره نهم، ۲۹ اسفند). دوم؛ اقدامات نیروهای مرزی و منطقه‌ای که فارغ از دستورات دولت مرکزی و در جهت کاهش میزان قاچاق کالا بود. در ذیل به تدابیر و راهکارهای نیروهای نظامی مستقر در پشتکوه (ایلام) و عملکرد آنها در جهت کاهش قاچاق کالا، پرداخته می‌شود:

الف) مسلح نمودن مأموران گمرک برای مقابله با قاچاقچیان

از اولین اقدامات حکومت پهلوی برای مقابله با قاچاق، تأسیس دفاتر گمرکی متعدد در مرز ایلام با کشور عراق بوده است تا از این طریق بتوانند تسلط بیشتری بر مبادی ورودی قاچاق داشته باشند. حجم بالای ورود کالای قاچاق به ایلام در سال ۱۳۰۷ ش لزوم ایجاد پست‌های متعدد گمرکی را دو چندان کرد. نامه‌نگاری‌های متعددی میان وزارت مالیه و دفتر مخصوص شاهنشاهی برای ایجاد دفاتر گمرکی در ایلام در نیمه اول سال ۱۳۰۷ ش

انجام شد که ظاهراً دربار شاهنشاهی از تأخیر رخ داده در ایجاد دفاتر گمرکی به وزارت مالیه و رئیس کل گمرکات کشور معترض بود. وزارت مالیه و اداره کل گمرکات نیز تأخیر ایجاد شده در این امر را ناشی از تقصیر و کم کاری اداره امنیه به علت عدم مسلح نمودن مأموران گمرک دانسته‌اند (سند شماره ۶۵، ۶۳ - ۰۰۹۶۹۶۸ - ۲۴۰، ساکما). به هر روی به دلیل اهمیت موضوع، تلاش‌ها برای ایجاد دفاتر گمرکی زود نتیجه داد و تا پایان همان سال چندین دفتر گمرکی ایجاد شد. از جمله در گزارشی که رئیس گمرکات پشتکوه برای مافوق خویش یعنی رئیس ایالتی گمرکات کرمانشاه نوشته از ایجاد دفتر گمرکی سرنی، دفتر گمرکی حسینییه و دفتر گمرکی منصورآباد (مهران) خبر داده است (سند شماره ۲۴۰ - ۰۹۶۹۶۸ - ۰۰۶۱، ساکما). همچنین دفتر گمرکی تلخاب در ۱۵ دی ۱۳۰۷ افتتاح شد. (سند شماره ۰۰۵۶ - ۰۹۶۹۶۸ - ۲۴۰، ساکما) در زیر موقعیت جغرافیایی دفاتر گمرکی ایجاد شده در آن سال مشخص شده است.

نقشه شماره (۱) دفاتر گمرکی ایجاد شده در سال ۱۳۰۷ ش

صرفاً ایجاد پست‌ها و دفاتر گمرکی نمی‌توانست باعث کاهش قاچاقچیان در این منطقه شود زیرا همان‌گونه که مکاتبات مختلف نشان می‌دهد قاچاقچیان این منطقه اغلب مسلح بوده‌اند (سند شماره ۰۲۰۱ - ۰۳۱۹۵۱ - ۲۴۰، ساکما؛ سند شماره ۰۲۰۹ - ۰۳۱۹۵۱ - ۲۴۰، ساکما؛ سند شماره ۰۲۳۳ - ۰۳۱۹۵۱ - ۲۴۰، ساکما) و حتی در موارد زیادی این قاچاقچیان اقدام به غارت گمرکات نیز نموده‌اند. چنانچه در یادداشت محرمانه اداره کل

۱. در این پژوهش به جای سازمان اسناد و کتابخانه ملی از حروف اختصاری «ساکما» استفاده شده است.

گمرکات در ۱۷ شهریور ۱۳۰۸ آمده است که پست گمرکی چنگوله واقع در باغ شاهی غارت شده است (سند شماره ۰۰۰۴-۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما). با این تفاسیر مسلح نمودن مأمورین گمرک امری اجتناب‌ناپذیر و ضروری بوده که هم جنبه دفاع داشته و هم می‌توانست به‌عنوان عاملی بازدارنده سبب کاهش قاچاق و عدم جسارت قاچاقچیان برای اهتمام بیشتر به امر قاچاق کالا شود. در دوره پهلوی اول گمرکات ایلام بارها توسط حکومت مرکزی مسلح شده و اسلحه‌های سبک به مأمورین گمرک جهت مقابله با قاچاقچیان داده می‌شد (سند شماره ۰۰۰۹-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما؛ سند شماره ۰۰۲۳-۲۴۰-۰۵۷۹۰۳، ساکما؛ سند شماره ۰۰۳۱-۳۳-۰۰۱۷۴-۲۴۰، ساکما). با وجود این اقدامات، آمار کالاهای قاچاق شده از مرزهای ایلام نشان دهنده کاهش میزان قاچاق نمی‌باشد. ضمن آنکه این عمل وزارت مالیه و جنگ در واگذاری اسلحه به مأمورین گمرک از چند جهت می‌توانست اشتباه باشد و ایجاد مخاطراتی نماید:

۱. اغلب مأمورین گمرک افراد آموزش دیده نبوده و اصول اولیه کار با اسلحه را نمی‌دانستند (سند شماره ۰۰۴۸-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما) این ضعف می‌توانست هم سبب آسیب رساندن به مأمورین گمرک و هم سبب آسیب رساندن به افراد محلی که مورد سوظن بوده، شود و در نتیجه این مسئله باعث نارضایتی افراد محلی از مأمورین گمرک و عدم همکاری با آن‌ها می‌شد. همچنین این ویژگی باعث ناکارآمدی اسلحه‌ها در مواجهه با قاچاقچیان شده و عملاً مأمورین نمی‌توانستند به‌صورت صحیح و کارآمد از سلاح‌ها در جهت مقابله با قاچاقچیان استفاده نمایند. این بی‌تجربگی نیروها سبب شده که وزیر مالیه از وزیر جنگ بخواهد که نیروهای نظامی را در گمرک منصورآباد (مهران) به دلیل ناتوانی مأمورین گمرکی و کمبود نیرو مستقر نمایند تا آن‌ها مانع از فعالیت قاچاقچیان شوند (سند شماره ۰۰۰۴-۲۴۰-۰۲۹۸۹۸، ساکما).

۲. در اختیار داشتن اسلحه توسط مأمورین گمرک به دلیل تعداد کم آن‌ها، (سند شماره ۰۰۴۸-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما) عدم آشنایی با مسائل نظامی و زبده‌تر بودن قاچاقچیان، می‌توانست سبب خلع سلاح مأمورین گمرک و در نتیجه در اختیار گرفتن سلاح‌های آن‌ها توسط قاچاقچیان شود. کما اینکه رئیس دفتر مخصوص شاهنشاهی این نگرانی را نیز هم به وزارت مالیه و هم به شخص رضاشاه منتقل نموده است (سند شماره ۰۰۲۵-۰۵۷۹۰۳-۲۴۰، ساکما).

۳. مسلح بودن مأمورین گمرک می‌توانست سبب جسارت بیشتر آن‌ها شده که این جسارت ممکن بود، قتل افراد محلی را به همراه داشته باشد که در نتیجه به سبب بافت عشیره‌ای و ایللیاتی منطقه ایلام این امر می‌توانست به یک معضل هم برای حکومت نظامی مستقر در ایلام و هم حکومت مرکزی شود. چنانچه محمد صادق کوپال فرماندار نظامی پشتکوه طی نامه‌ای به اداره گمرکات پشتکوه از عملکرد مأمورین گمرک که منجر به قتل یکی از افراد طایفه شوهان شده بود، به شدت شکایت نموده و می‌نویسد: «هرچه تماسم با طوایف زیاد می‌شود بهمان اندازه هم شکایت از دست امنیه گمرکی زیادتر می‌گردد این وضعی که امنیه به حکم اداره برای خودش گرفته تمام زحمات اینجانب را در پشتکوه به هدر خواهد داد» (سند شماره ۰۰۰۲-۰۱۸۹۵۶-۲۴۰، ساکما).

ب) بهره بردن از مخبرین

استفاده از جاسوس و مخبر همواره یکی از راهکارهای مهم نظامی برای غلبه بر دشمن بوده است. نیروهای نظامی مستقر در ایلام به دلیل آن‌که پس از سقوط نظام والی‌گری در این منطقه اکثراً از مرکز به آنجا اعزام شده بودند و کمتر نیروی بومی در میان آن‌ها وجود داشت، برای مقابله با خطرات و حوادث سعی نمودند از قدرت محلی افراد متنفذ بومی و یا به‌کارگیری افراد بومی در قالب جاسوس و مخبر استفاده نمایند. در مسئله کشف قاچاق نیز این رویکرد مورد توجه حکومت نظامی مستقر در پشتکوه قرار داشت. به سبب آنکه مخبرین معمولاً ناشناس بوده و به شرایط منطقه و احتمالاً زمان تردد قاچاقچیان آشنا بودند می‌توانستند بازوان قوی برای نیروهای نظامی در راستای کشف کالاهای قاچاق باشند. از طرفی نیز حمایت دولت مرکزی و تصویب قوانین در مجلس شورای ملی برای حمایت مالی از مخبرین (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۱۲، دوره نهم، ۲۹ اسفند) و همچنین اهتمام حکومت نظامی ایلام به حمایت از این طیف می‌توانست انگیزه‌های مخبرین برای فعالیت در این زمینه را افزایش دهد. حکومت نظامی مستقر در ایلام به چند شیوه از مخبرین حمایت می‌کرد:

۱. تعیین جایزه برای مخبرین. یکی از مهم‌ترین مشوق‌ها برای ترغیب افراد به مخبری در زمینه‌ی کشف قاچاق مشوق‌های مالی بود. بازرس مخصوص وزارت مالیه در غرب کشور، طی گزارشی «محرمانه خیلی فوری» بر اهمیت این موضوع تأکید نموده و نوشته است که: «وزارت متبوعه باید به موضوع جایزه به‌منظور کشف

قاچاق نهایت درجه اهمیت را قائل شوند» و در ادامه یکی از دلایل پیشرفت در کار خویش را پرداخت به موقع این جوایز دانسته است (سند شماره ۰۰۴۷-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما). وی همچنین از دخالت مأمورین گمرک در این زمینه که موجب تضییع حق مخبرین و دست بردن آن‌ها در جوایز مخبرین شده، به شدت گلایه کرده و در نهایت علت افزایش قاچاق در آن سال‌ها را چنین بیان نموده: «با نهایت صراحت به عرض می‌رساند که یکی از علل شیوع اخیر قاچاق که بار کشف می‌شود تأخیر تادیه جوایز در چند ماه قبل سال» بوده است (سند شماره ۰۰۷۹-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما). این گزارش مربوط به سال ۱۳۱۶ می‌باشد و ظاهراً در آن سال میزان ورود اجناس قاچاق به ایلام افزایش یافته بود که یکی از دلایل آن همین عدم پرداخت و یا تأخیر در پرداخت جوایز مخبرین می‌تواند باشد. همچنین عکس این مطلب یعنی پرداخت منظم جوایز مخبرین نیز می‌تواند سبب کاهش میزان قاچاق باشد کما اینکه دو سال پیش‌ازین تاریخ یعنی در ۱۷ دی ۱۳۱۴ رئیس اداره ایالتی گمرکات غرب کشور، علت کاهش قاچاق در آن سال را پرداخت انعام بسیار خوب به مردم در جهت مخابره و کشف اجناس قاچاق می‌داند (سند شماره ۰۰۰۴-۲۴۰-۰۰۴۲۷۵، ساکما). همچنین عوامل دیگری در افزایش میزان قاچاق در سال ۱۳۱۶ وجود داشته که در ادامه به فراخور به آن‌ها اشاره خواهد شد.

۲. جلوگیری از تعدی مأمورین گمرک به جوایز مخبرین. مأمورین گمرک ظاهراً در جوایزی که می‌بایست به مخبرین پرداخت می‌شد، دست برده و خودسرانه عمل می‌کردند که این امر به شدت مورد اعتراض بازرس مخصوص وزارت مالی قرار گرفته و آن را مایه‌ی یاس دانسته است و پیشنهاد نموده که وزارت مالیه مقرراتی تصویب نماید که اداره گمرک بدون موافقت و جلب نظر بازرس مخصوص نباید اقدامی در مورد جوایز مخبرین انجام دهد (سند شماره ۰۰۴۷-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما). گرچه اسناد موجود نشان دهنده آن نیست که دولت مرکزی و هیئت وزیران چه پاسخی به این درخواست بازرس مخصوص داده‌اند اما ظاهراً یکی از راهکارهای تقویت مخبرین توسط مسئولین امر کاهش دخالت نیروهای موازی (مانند مأمورین گمرک) در وظایف و موارد مالی مربوط به مخبرین بوده است.

۳. حمایت از مخفی ماندن مخبرین. ساختار اجتماعی حاکم بر ایلام سبب شده تا یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های مخبرین مخفی ماندن اسم و کارهای آن‌ها باشد. این نکته

در گزارش محرمانه آقای هیرید بازرس مخصوص وزارت مالیه مورد تأکید قرار گرفته و از وزارت متبوع خواسته در صورت مجالس، اسامی مخبرین به صورت مجهول ذکر شود (سند شماره ۰۰۴۷-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما)؛ اما اشکالی که ظاهراً ایجاد شده بود و سبب لو رفتن اسامی مخبرین می‌شد، نفی عمل قاچاق توسط قاچاقچیان در محاکم بوده که محاکم از این بابت مجبور بودند مخبرین را به‌عنوان شاهدان به دادگاه فرا بخوانند. بازرس مخصوص وزارت مالیه طی گزارشی به‌صورت علنی در سال ۱۳۱۶ ش به این آسیب مهم اشاره می‌نماید: «یکی از عللی که موجب نگرانی این اداره و یاس مخبرین کشف قاچاق شده و بر تجری قاچاقچیان می‌افزاید اینست که محاکم عدلیه در ضمن رسیدگی و محاکمه متهمین قاچاق که اغلب دارای نفوذ و اقتدارات محلی هستند در قبال تقاضای آن‌ها و یا مستقیماً اقدام به تحقیق علنی و مواجهه مخبر با متهم را نموده و در نتیجه مخبرین مخفی فاش علاوه بر صدماتی که بوسائل مختلفه دستجات متحده قاچاقچی بر آن‌ها وارد می‌آورند این قبیل اشخاص دیگر مبادرت به دادن گزارشات ننموده و سایر مردم هم مرعوب می‌شوند» (سند شماره ۰۰۰۳-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما) در پایان نیز پیشنهاد شده که تحقیقات از مخبرین کاملاً مخفیانه و توسط افراد معتمد صورت گیرد تا مخبرین مخفی در انظار علنی نشوند (همان). رئیس اداره بازرسی کل مالیه در پی این پیشنهاد طی نامه‌ای به وزارت مالیه خواهان توجه و اعمال نظر آقای هیرید بازرس غرب کشور شده است (سند شماره ۰۰۸۷، ۸۹-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما) و مدتی بعد نیز طی نامه‌ای محرمانه به‌صورت مستقیم برای آقای هیرید، ضمن تأیید نظرات وی نوشته است که وی دستوری در جهت صیانت از محرمانه ماندن مخبرین صادر نموده است (سند شماره ۰۰۹۱-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما).

همچنین بازرس مخصوص وزارت مالیه غرب کشور، در اواخر همان سال طی گزارشی به اداره بازرسی کل مالیه مدعی می‌شود که اداره تحت نظری به همان شیوه‌ای که قبلاً خود پیشنهاد کرده بود در مورد مخبرین عمل نموده و از افشای هویت مخبرین در صورت جلسات جلوگیری کرده است (سند شماره ۰۰۰۵-۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما). چنین اقداماتی قطعاً می‌تواند باعث دلگرمی مخبرین شده و آن‌ها بدون ترس و واهمه از لو رفتن خویش به فعالیت علیه قاچاقچیان بپردازند.

نکته‌ای که در نامه‌نگاری‌های بازرس مالیه و وزارت مالیه قابل تأمل است، انکار قاچاق توسط برخی از قاچاقچیان بوده به گونه‌ای که وزارت عدلیه برای اثبات تخلف آن‌ها مجبور شده که مخبرین را احضار نماید. گرچه انکار جرم توسط مجرم امری طبیعی می‌باشد اما شاید بتوان چنین نتیجه گرفت که ممکن است برخی از مخبرین به دلیل اختلافات خانوادگی و قومی با برخی از افراد و در جهت مقابله با آن‌ها به آنان اتهام قاچاق وارد کرده باشند. به همین سبب سری بودن و مخفی ماندن مخبرین از جهتی می‌توانست سبب سوءاستفاده این افراد شده و آن‌ها قادر بودند به راحتی به مخالفان خود اتهام قاچاق را وارد نمایند.

ج) مسلح نمودن مفتشین

مفتشین کسانی بودند که زیر نظر اداره تفتیش بوده و وظیفه کشف قاچاق را برعهده داشتند. مسلح نمودن مفتشین در ایلام، یکی از راهکارهایی بود که برای مقابله با ورود کالای قاچاق به این منطقه مورد نظر قرار گرفت. اتخاذ این رویکرد دارای موافقان و مخالفانی بوده است. مفتش مخصوص وزارت مالیه در پشتکوه ظاهراً طی نامه‌های جداگانه به حکومت نظامی پشتکوه و همچنین وزارت مالیه خواهان مسلح نمودن مفتشین ایلام شده که در این زمینه وزارت مالیه طی نامه‌ای به وزارت جنگ می‌نویسد به دلیل آنکه قاچاقچیان پشتکوه اغلب مسلح هستند «ممکن است در مواقع تفتیش و تعقیب آن‌ها از طرف مفتشین به ملاحظه کوهستانی بودن آن منطقه و عدم دسترسی به مأمورین مسلح محضوراتی پیش آید که موجب عدم موفقیت مفتشین و تجری قاچاقچیان گردد» و نظر به این موارد و با موافقت حکومت نظامی پشتکوه با درخواست تحلیل اسلحه به مفتشین موافقت نمایند» (سند شماره ۰۰۵۳-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما). همچنین مفتش مخصوص وزارت مالیه در نامه‌ای دیگر به وزارت مالیه، درباره دلایل خود برای مسلح شدن مفتشین نوشته است که پشتکوه منطقه‌ای وسیع می‌باشد که مجاور با سرحدات عراق بوده و «به واسطه فقدان شهر و قصبات مهم و تفرقه بودن قریب شصت هزار جمعیت» ایجاب می‌نماید که مفتشین مسلح باشند (سند شماره ۰۰۵۵-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما). حکومت نظامی پشتکوه و کبیرکوه، ظاهراً هم طرف از خود و هم از طرف وزارت جنگ با این درخواست موافقت نموده است (سند شماره ۰۰۳۷-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما) و در نهایت مقداری اسلحه و فشنگ به مفتشین تحویل داده می‌شود.

همان‌گونه که بیان شد مسلح نمودن مفتشین دارای مخالفانی نیز بوده است. اولین مخالف این جریان، پیشکار مالیه کرمانشاه بوده که طی گزارشی به اداره تفتیش اظهار می‌دارد به دلیل آنکه مالیه پشتکوه تاکنون اسلحه‌های مربوط به دوران حکومت پیش را به ارتش تحویل نداده و حتی به اداره مالیه گزارشی در این زمینه نداده است و با توجه به چنین عملکردی «با چه صلاحیتی می‌توان اسلحه به آن‌ها در پشتکوه داد» و چنانچه برخی از مأمورین لزوماً باید دارای اسلحه باشند، بهتر است جواز آن را ارتش صادر نماید (سند شماره ۰۰۸۱-۰۳۹۵۱-۲۴۰، ساکما). رئیس اداره تفتیش کل مالیه نیز ضمن تأیید نظرات پیشکار مالیه کرمانشاه نوشته است که «استعمال اسلحه باعث می‌شود که مفتشین قاچاق در انظار شناخته شوند» (سند شماره ۰۰۵۷-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما) و ظاهراً این نظر درست‌تر و کارشناسی‌تر بوده است. به‌هرروی با وجود چنین مخالفت‌هایی اما نهایتاً این نظر موافق آن بوده که اعمال شده است و مفتشین در مأموریت‌های خود از اسلحه بهره می‌بردند.

مأمورین امنیه و مسئله قاچاق

متعاقب موافقت‌نامه ۱۹۱۶م بین فرمانفرما و فن‌اتر^۱ و مارلینگ^۲ از بقایای ژاندارم‌ها نیرویی به نام امنیه بوجود آمد (هوشنگ‌مهدوی، ۱۳۸۸: ۳۴۸-۳۴۷). امنیه به سربازانی گفته می‌شد که وظیفه حفظ نظم، آرامش و امنیت در جاده‌ها و نیز در بخش‌ها و روستاها را داشتند (خدای و دیگران، ۱۳۹۷: ۴۱). به دلیل نوع وظایف و اصولاً فلسفه شکل‌گیری نیروهای امنیه، تقابل آن‌ها با قاچاقچیان امری اجتناب‌ناپذیر بوده و یکی از کارکردهای اساسی آن‌ها می‌توانست مبارزه با ورود کالای قاچاق به داخل کشور باشد. از نظر تشکیلات اداری و سازمانی حاکم بر حکومت‌نظامی پشتکوه، امنیه آنجا در زمینه مبارزه با قاچاق کالا، همکاری و همیار دفاتر گمرکی بودند و وظیفه داشتند در این زمینه با اداره کل گمرک همکاری نمایند. از همین رو از زمانی که مسئله ایجاد دفاتر متعدد گمرکی در منطقه ایلام به وجود آمد، کشاکش میان اداره گمرکات و اداره امنیه، بر سر عدم همکاری لازم توسط نیروهای امنیه نیز شکل گرفت. ظاهراً یکی از ملزومات ایجاد دفاتر گمرکی، همکاری اداره امنیه از طریق اعزام نیروهای نظامی برای دفاتر تعیین شده، بود. سندی از تاریخ ۲۸

^۱. Von Etter
^۲. Marling

مرداد ۱۳۰۷ش از رئیس کل گمرکات خطاب به وزیر مالیه وجود دارد که در آن از اینکه اداره امنیه حاضر به همکاری در زمینه تأسیس دفاتر گمرکی پشتکوه نیست شکایت می‌کند و علت تأخیر در ایجاد پست‌های گمرکی را کاملاً تقصیر اداره امنیه دانسته است (سند شماره ۰۰۶۵-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما).

بررسی اسناد بیانگر آن است که اختلافات و کشاکش میان اداره کل گمرکات و اداره امنیه و همواره وجود داشته و اداره کل گمرکات بر اساس گزارش‌های نیروهای خود در ایلام، مکرراً به عملکرد نیروهای امنیه و اداری کل امنیه اعتراض داشته است؛ از جمله در تاریخ ۲۰ فروردین ۱۳۰۸ اداره کل گمرکات در نامه‌ای به وزیر مالیه، شدیداً نسبت به عملکرد نیروهای امنیتی در پشتکوه اعتراض کرده است. در این سند آمده است که بر طبق موافقتی که اداره امنیه نموده قرار شده این اداره تعداد بیست نفر سواره و تعدادی پیاده در اختیار پست‌های گمرکی قرار دهد اما فقط ده - دوازده نفر سواره برای این منظور فرستاده شده که این افراد نیز در اختیار گمرک نیستند و نظر به اینکه اداره امنیه حقوق آن‌ها را بیش از چهار ماه نیز پرداخت نکرده آنان نیز پست‌های خود را ترک نموده‌اند و در تاریخ ارسال نامه فقط ۴ نفر آن هم در چهار پست گمرکی (یعنی هر دفتر گمرکی یک نفر) وجود دارند که آن‌ها نیز بر اساس دستورات مافوق خویش، از انجام مأموریت‌های گمرک خودداری می‌نمایند. در نهایت در این گزارش آمده است که مأموران فوق به‌جای جلوگیری از قاچاق، با قاچاقچیان تباری نموده و ضمن دریافت رشوه از آن‌ها، اجازه ورود کالاهای قاچاق را می‌دهند (سند شماره ۰۰۱۸-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما). یک نسخه از این نامه برای اداره کل تشکیلات امنیتی نیز ارسال شده است (سند شماره ۰۰۱۵، ۱۶، ۱۷-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما). این گزارش به‌خوبی می‌تواند عدم هماهنگی اداره کل گمرکات و اداره امنیه جهت مبارزه با ورود کالاهای قاچاق را نشان دهد. این امر سبب افزایش چشمگیر ورود کالاهای قاچاق در فاصله سال‌های ۱۳۰۷ و ۱۳۰۸ش و همچنین همان‌گونه که عنوان شد سبب جسارت بیشتر قاچاقچیان گردید؛ به‌گونه‌ای که آن‌ها حتی دفاتر پست‌های گمرکی را نیز غارت نموده‌اند. ظاهراً این گزارشات مؤثر بوده و جوابیه‌ای وزارت مالیه در تاریخ ۲۷ فروردین ۱۳۰۸ صادر نموده که از پیگیری مشکلات خبر داده است (سند شماره ۰۰۱۰-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما). به نظر می‌رسد مقصود از این گزارشات و نامه‌نگاری‌ها علاوه بر رفع مشکلات، یک هدف نهفته نیز در آن وجود داشته و آن هم ایجاد مقدمات لازم توسط اداره گمرک برای مسلح نمودن مأمورین گمرک در

منطقه پشتکوه بوده است. همان‌گونه که پیش‌ازین آمد، اداره گمرک نهایتاً موفق به انجام این عمل نیز شد.

آسیب عمده‌ای که در مبحث مبارزه با ورود کالای قاچاق وجود داشته دریافت رشوه توسط مأمورین و دست‌اندرکاران مبارزه با قاچاق می‌باشد که در این اسناد نیز به آن اشاره شده است. به نظر می‌رسد دریافت رشوه به صورت عمده و جدی وجود داشته است که یکی از مهم‌ترین دلایل آن می‌تواند عدم پرداخت حقوق مأمورین مبارزه با قاچاق باشد. بر اساس نامه‌ای که از وزارت مالیه به تاریخ ۱۵ آذر ۱۳۰۷ موجود می‌باشد، حقوق امنیه‌هایی که قرار بود در گمرکات انجام‌وظیفه نمایند کم بوده و حتی کفاف زندگی آن‌ها را نمی‌داده است (سند شماره ۰۰۴۸-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما) که همین حقوق اندک نیز به صورت منظم پرداخت نشده است. در فاصله سال‌های ۱۳۱۴ تا ۱۳۱۶ شش یک‌بار دیگر شاهد افزایش میزان ورود کالاهای قاچاق به ایران از طریق مرزها هستیم که ظاهراً این افزایش نیز ارتباط معناداری با عدم پرداخت حقوق نیروهای نظامی مستقر در پشتکوه دارد. به‌گونه‌ای که در نامه‌ای از سرلشکر ضرغامی به صورت «خیلی فوری است» در تاریخ ۲۶ مهر ۱۳۱۴ وی خطاب به وزارت جنگ نوشته است که حقوق نظامیان منطقه پشتکوه شش ماه و نیم پرداخت نشده است (سند شماره ۰۰۱۱-۰۵۵۵۲۹-۳۱۰، ساکما). این روند عدم پرداخت منظم در سال‌های ۱۳۱۵ و ۱۳۱۶ شش نیز تکرار شده به‌گونه‌ای که بارها نیروهای نظامی به مرکز نامه‌هایی نگاشته و از معوق شدن حقوق خود به مدت بیش از شش ماه شکایت کرده‌اند (سند شماره ۰۰۰۱-۰۲۲۵۶۰-۳۱۰ تا ۰۰۲۲-۰۲۲۵۶۰-۳۱۰، ساکما). این امر یکی از آسیب‌های جدی در راه مبارزه با ورود کالاهای قاچاق محسوب می‌شد که نهایتاً منجر به افزایش میزان رشوه گرفتن نیروهای نظامی و در نتیجه افزایش میزان واردات کالاهای قاچاق شده است.

از اقداماتی که توسط نیروهای امنیه برای مبارزه با ورود کالاهای قاچاق به ایلام می‌توان به آن اشاره نمود، اعمال جرائم نقدی برای قاچاقچیان بوده است. نیروهای امنیتی علاوه بر ضبط اموال غیرمجاز قاچاقچیان آن‌ها را جریمه نیز می‌نمودند که در بسیاری از موارد به سبب عدم توانایی پرداخت این جریمه توسط قاچاقچیان مجازات بیشتری برای آن‌ها تعیین می‌شد (سند شماره ۰۰۰۸-۱۰۱۳۳۹-۲۴۰، ساکما). به‌هرروی باید به این نکته توجه داشت که به سبب فقر گسترده‌ای که بر منطقه حاکم بود و اغلب افرادی که اقدام به قاچاق کالا می‌نمودند از وضع مالی مسائلی برخوردار نبودند و صرفاً از سرناچاری و

در جهت تأمین مایحتاج اولیه خود اقدام به این عمل می‌نمودند؛ بنابراین تعیین جریمه مالی علاوه بر ضبط کالاهای کشف شده می‌توانست برای آن‌ها بسیار سنگین باشد به گونه‌ای که بسیاری از این افراد به دلیل عدم توانایی در پرداخت این جرائم روانه زندان می‌شدند.

در مجموع آن‌گونه که اسناد مشخص می‌نمایند نمی‌توان عملکرد مثبتی برای نیروهای امنیه در مبحث مبارزه با قاچاق مشاهده نمود. نیروهای امنیه ضمن آن‌که نتوانستند عملکردی موفقیت‌آمیز در این باره را رقم بزنند، ظاهراً خود در مقاطعی عامل و باعث تشدید و افزایش میزان ورود کالاهای قاچاق به ایلام بوده‌اند.

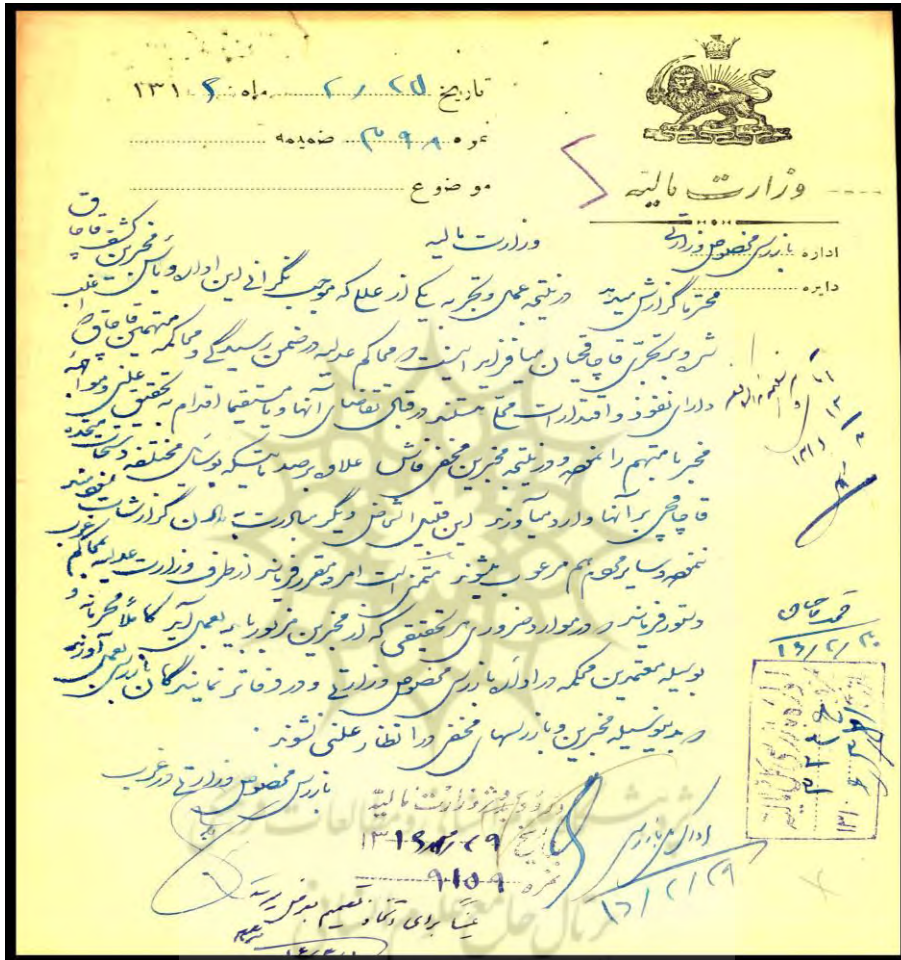
نتیجه

مرزهای طولانی بین دو کشور گرچه می‌تواند فرصتی مناسب در راستای توسعه دو کشور و به ویژه مناطق دو طرف مرز باشد اما از طرفی دیگر این ویژگی می‌تواند به معضلی برای حکومت‌ها در جهت کنترل قاچاقچیان تبدیل شود. حکومت مرکزی در دوره پهلوی اول در مرز ایلام با کشور عراق بیشتر با مسئله قاچاق و مشکلات ناشی از آن درگیر بود. عدم دسترسی مردم ایلام به مراکز شهری جهت تأمین ملزومات زندگی خویش، فقر گسترده در این منطقه، عدم وجود بسترها و امکانات لازم جهت فعالیت‌های اقتصادی مشروع و قانونی، جذابیت‌های اقتصادی بین‌النهرین (شامل: بازارهای پر زرق و برق شهری، وفور کالاهای مصرفی به نسبت منطقه ایلام، بازار کار و امکانات شهری)، نزدیکی مراکز شهری عراق به ایلام و دسترسی آسان مردم آنجا به شهرهای عراق سبب رواج گسترده قاچاق در مرزهای ایلام با عراق شده بود. تلاش‌ها برای از بین بردن قاچاق کالا چندان کارآمد نبود و تا پایان حکومت رضاشاه روند ورود کالای قاچاق به ایران از مرزهای ایلام همچنان تداوم داشت. به نظر می‌رسد یکی از دلایل عمده‌ی عدم توانایی در کنترل قاچاق در مرزهای ایلام با کشور عراق، نامشخص بودن متولی مبارزه با قاچاق در این منطقه بوده است. وجود ادارات موازی بدون کمک شایان به یکدیگر به یک معضل برای مقابل با ورود کالاهای قاچاق تبدیل شده بود. وزارت مالیه و جنگ یکی در قالب اداره گمرکات و دیگری در قالب نیروهای امنیه به همراه حکومت نظامی مستقر در ایلام، مسئول مقابله با ورود کالاهای قاچاق بودند اما در بررسی اسناد آن دوره بیشتر از آنکه شاهد تعامل و همکاری آن‌ها باشیم بیشتر شاهد تعارضات و اختلافات هستیم.

به‌ویژه اختلافات عمده‌ای که میان وزارت مالیه و وزارت جنگ وجود داشت که هر کدام دیگری را متهم به کم‌کاری در این زمینه می‌کردند. یکی از مهم‌ترین تصمیم‌ها در حوزه مقابله با قاچاق مسلح نمودن گروه‌های دخیل در امر مبارزه با قاچاق بوده است؛ از جمله می‌توان به مسلح نمودن نیروهای گمرکی و مسلح نمودن مفتشین اشاره نمود که این تصمیم به‌نوبه‌ی خود دارای ایراداتی بود و کارآمدی لازم را نداشت. از سوی دیگر تکیه به نیروهای محلی در قالب مخبرین، یکی از راهکارهای تقریباً کارآمد بوده است. یکی از مهم‌ترین آسیب‌ها در راستای مبارزه با قاچاق کالا، عدم پرداخت حقوق و جوایز نیروهایی بوده که وظیفه مقابله با قاچاقچیان را داشته‌اند. این امر سبب شده که این نیروها هم‌بی‌انگیزه شوند و هم اینکه به فکر آن بوده‌اند تا از طرقی دیگر مانند دریافت رشوه از قاچاقچیان، بتوانند به وضعیت مالی خود سامان بخشند. آنچه واضح است، رابطه مستقیمی میان عدم پرداخت و یا تعویق در پرداخت حقوق نیروهای امنیه و تفنگچیان و همچنین عدم پرداخت جوایز و حق‌الکشف مخبرین و مفتشین و مسئله افزایش قاچاق در مرزها وجود داشته است. هر زمان این مواجب و حقوق‌ها پرداخت نمی‌شد و یا پرداخت آن‌ها با تأخیر همراه بود به یکباره اسناد افزایش حجم کالاهای قاچاق را نشان می‌دهند.

به‌هرروی با وجود تلاش‌های صورت گرفته در راستای مقابله با ورود کالای قاچاق به ایران در مرزهای ایران با عراق باید عنوان نمود که تدابیر و شیوه‌های نظامی که برای این امر توسط وزارت جنگ و حکومت نظامی پشتکوه اتخاذ شده بود، در این راستا کارایی نداشته و به نظر می‌رسد حکومت محلی و حکومت مرکزی از اتخاذ شیوه‌هایی غیر از شیوه نظامی عاجز بوده‌اند. به دلیل عدم چاره‌جویی اساسی از سوی حاکمیت برای رفع و مسئله قاچاق، این پدیده به شکاف فزاینده‌ی میان حاکمیت و مردم منجر شد.

پیوست‌ها:

سند شماره ۰۰۰۳-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما

نوع مسوده	نمره عمومی
موضوع مسوده	نمره خصوصی
ضمیمه	
مشتول یا کنویس	

وزارت مالیه

اداره
دائرة
تاریخ تحریر تاریخ بایگ تاریخ ثبت تاریخ خروج سال
۱۳۱۱

محمد زین العابدین

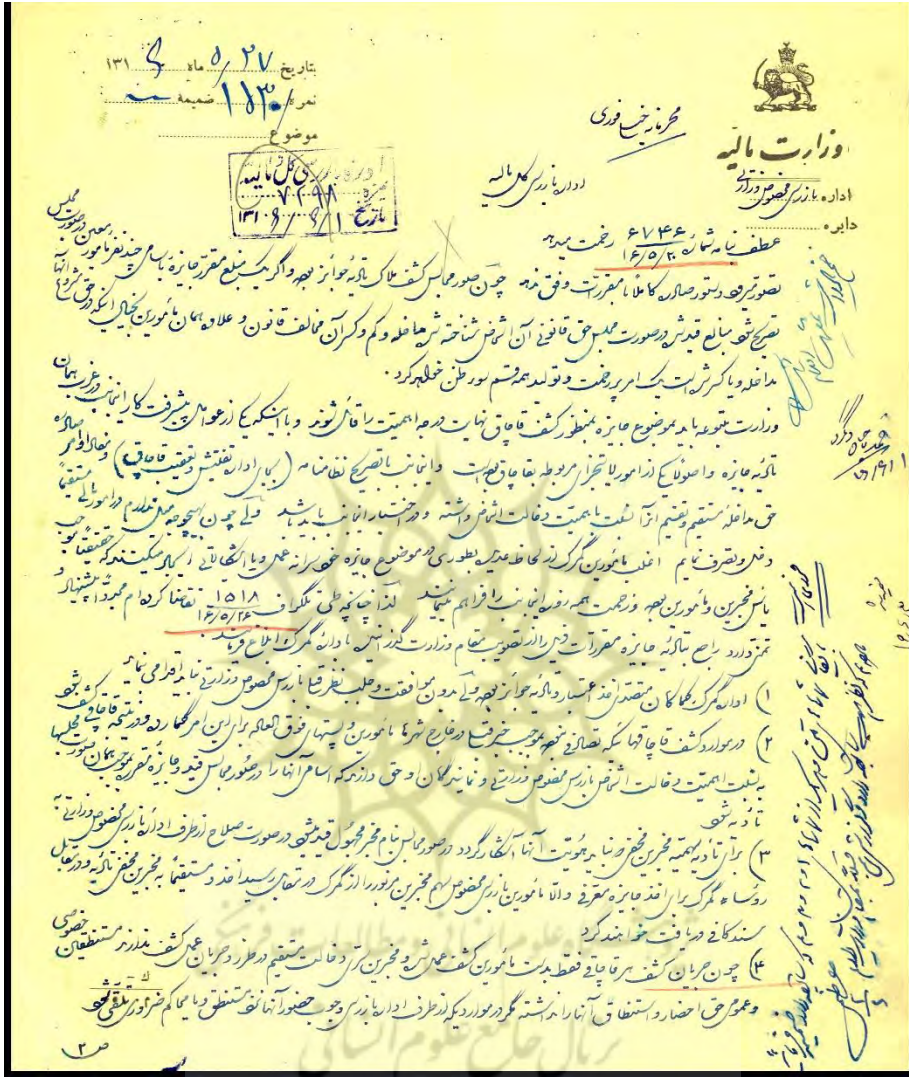
بالتعمیر
۱۶/۲/۲۵
۲۹۸
۱۶/۲/۲۵

مستند مندرج در این تاریخ با نظر کمیته مستشاران در تاریخ ۱۶/۲/۲۵ واقع شد
در مورد تمام اوراق در این تاریخ

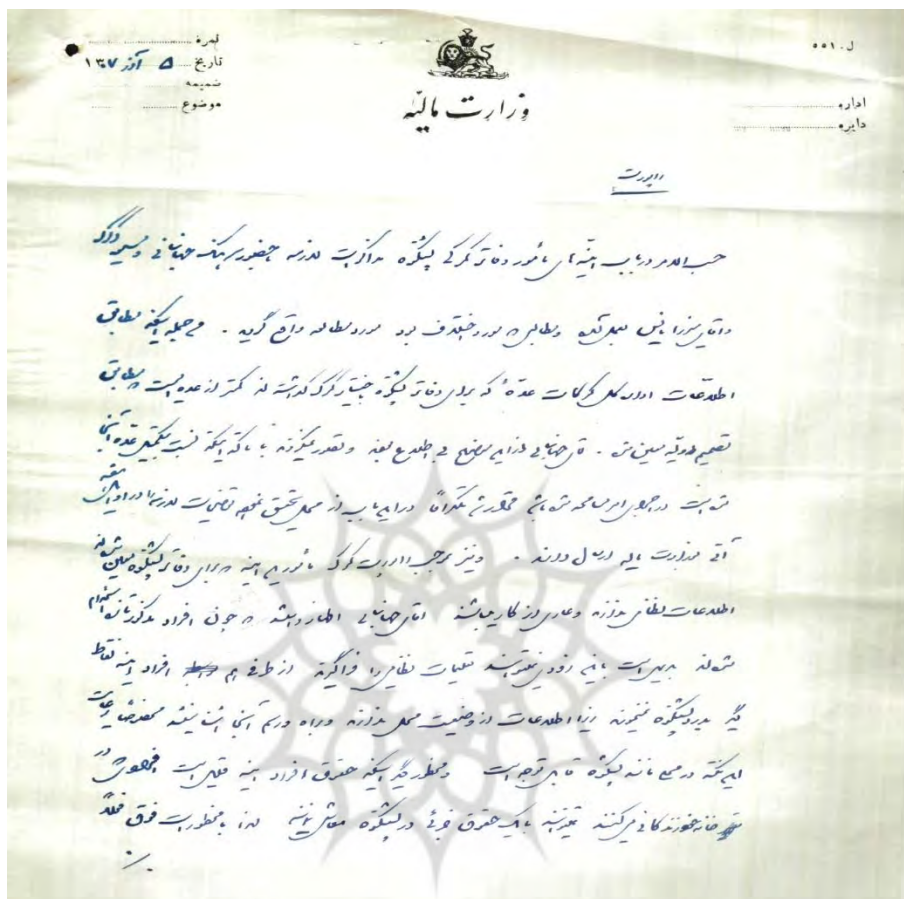
جناب اگر تمام اوراق در دست شما قرار گرفته است مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت
بسیار در نظر جناب قرار داده است و مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت در دست
لازمین عدلی می شود دستور رسیدن اوراق مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت
فقط در دست جناب قرار گیرد و مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت در دست
شخصه من جناب قرار گیرد و مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت در دست
شخصه من جناب قرار گیرد و مستطین قاضی مکلف عرابیه و دولت در دست

ل - ۳۴ چاپخانه: چینی

سند شماره ۰۰۹۱-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما

سند شماره ۰۰۴۷-۰۳۱۹۵۱-۰۲۴۰، ساکما

سند شماره ۰۰۴۸-۰۹۶۹۶۸-۰۲۴۰، ساکما

فهرست منابع و مآخذ:

- استارک، فریا (۱۳۶۴). سفری به دیار الموت، لرستان و ایلام، ترجمه علی محمد ساکی، تهران: انتشارات علمی.
- افشارسیستانی، ایرج (۱۳۷۲). ایلام و تمدن دیرینه آن، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- اکبری، مرتضی (۱۳۹۴). «بررسی و تحلیل جایگاه ایالت ماسبدان و مهرجانقذق (ایلام) در دوره‌ی خلافت عباسی»، فرهنگ ایلام، دوره ۱۶، ش ۴۶ و ۴۷.

عملکرد نظامی دولت پهلوی اول در مقابله با قاچاق کالا... | ۱۲۵

- برومند، صفورا و زهرا شریف‌کاظمی (۱۳۹۵). «بررسی عملکرد دولت درباره قاچاق گندم در مرز ایران و عراق (۱۳۰۴-۱۳۲۱ش)»، پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی، سال ۵، ش ۱.
- بنائی، رضا (۱۳۷۷). آشنایی با مقررات گمرکی و ترخیص کالا، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
- خدای و دیگران (۱۳۹۷). «بررسی تحلیلی عملکرد نیروی امنیه فارس در مبارزه با قاچاق کالا در دوره پهلوی اول (۱۳۰۴ تا ۱۳۲۰ش / ۱۹۲۵ تا ۱۹۴۱م)» پژوهش‌های تاریخی، سال ۵۴، ش ۱ (پیاپی ۳۷).
- رزم‌آرا، علی (۱۳۲۰). جغرافیای نظامی ایران پشت‌کوه، بی‌جا.
- شریف‌کاظمی، زهرا (۱۳۹۶). «اقدامات دولت در جلوگیری از قاچاق کالاهای غیر گمرکی در دوره پهلوی اول تا پایان جنگ جهانی دوم (۱۳۲۴-۱۰۳۴)» اقتصاد پنهان، سال ۱، ش ۳.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۷۵). تاریخ طبری، ترجمه ابوالقاسم پاینده، ج ۱۲ و ۱۵، تهران: انتشارات اساطیر.
- علی‌بیگی، حسین (۱۳۹۱). «جغرافیای تاریخی ولایات ماسبدان و مهرجانقدق و حاکم‌نشین آن‌ها»، تاریخ نو، س ۲، ش ۴.
- قاجار، محمود میرزا (۱۳۹۷). عهد حسام (سفرنامه لرستان و خوزستان) سال ۱۲۴۵ قمری، به کوشش ایرج افشار، تهران: میراث مکتوب.
- قاسمی، محمد و علیرضا یآوری (۱۳۹۱). «پدیده قاچاق کالا و تأثیر آن بر امنیت شهرهای مرزی»، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت؛ چالش‌ها و رهیافت‌ها، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- قره‌چانلو، حسین (۱۳۶۰). «استان کنونی ایلام و عیلام پژوهشی در جغرافیای تاریخی ماسبدان و مهرجانقدق»، مقالات و بررسی‌های، دفتر ۳۵ و ۳۶.
- کریمی، بهمن (۱۳۱۶). جغرافیای مفصل تاریخی غرب ایران، طهران: چاپخانه فرهنگ.
- کیهان، مسعود (۱۳۱۰). جغرافیای مفصل ایران، ج ۱، طهران: مطبوعه مجلس.
- مار، فب (۱۳۸۰). تاریخ نوین عراق، ترجمه محمد عباس‌پور، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی.
- محلاتی، حاج سیاح (۲۵۳۶). خاطرات حاج سیاح یا دوره خوف و وحشت، بکوشش حمید سیاح، تصحیح سیف‌الله گلکار، تهران: امیرکبیر.
- مسعودی، علی بن حسین (۱۳۶۵). التنبیه و الاشراف، ترجمه ابوالقاسم پاینده، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

- مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی (۱۳۰۶). دوره ششم، ۲۲ اسفند.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی (۱۳۰۷). دوره هفتم، ۱۶ اسفند.
- مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی (۱۳۱۲). دوره نهم، ۲۹ اسفند.
- مظاهری و دیگران (۱۳۹۸). «واکاوی قلمرو جغرافیای سیاسی و لیان فیلی پشتکوه»، فرهنگ / یلام، دوره ۲۰، ش ۶۴ و ۶۵.
- میرشکاران، یحیی و علی صادقی (۱۳۹۴). «تحلیلی بر پدیده قاچاق در مناطق مرزی ایران و پیامدهای امنیتی آن»، علوم و فنون مرزی، سال ۶، ش ۲.
- هوشنگ مهدوی، عبدالرضا (۱۳۸۸). تاریخ روابط خارجی ایران از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ جهانی دوم، تهران، امیرکبیر.
- یعقوبی، ابراهیم و خداکرم مظاهری (۱۳۹۹). «کوچ و لیان لرستان فیلی به پشتکوه؛ بازخورد سیاست قاجاری کردن ایران»، فرهنگ / یلام، دوره ۲۱، ش ۶۶ و ۶۷.
- **اسناد**
- سند شماره ۰۰۰۱-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۲-۰۱۸۹۵۶-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۲-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۳-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۳-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۴-۰۰۴۲۷۵-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۴-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۴-۰۲۹۸۹۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۴-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۵-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۵-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۶-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۷-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۸-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۸-۱۰۱۳۳۹-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۹-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۰۹-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۰-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما

| عملکرد نظامی دولت پهلوی اول در مقابله با قاچاق کالا... | ۱۲۷

- سند شماره ۰۰۱۰-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۱-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۱-۰۵۵۵۲۹-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۲-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۳-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۴-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۵-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۵-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۶-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۶-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۷-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۷-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۸-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۸-۰۳۷۷۳۷-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۱۹-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۰-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۱-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۲-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۲-۰۲۲۵۶۰-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۳-۰۵۷۹۰۳-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۵-۰۵۷۹۰۳-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۳۱-۰۱۷۱۴-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۳۳-۰۱۷۱۴-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۳۷-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۴۷-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۴۸-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۵۳-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۵۵-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۵۶-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۵۷-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما

- سند شماره ۰۰۶۱-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۶۳-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۶۵-۰۹۶۹۶۸-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۷۹-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۸۱-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۸۷-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۸۹-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۹۱۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۰۱-۰۳۱۹۵۱۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۰۹-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما
- سند شماره ۰۰۲۳۳-۰۳۱۹۵۱-۲۴۰، ساکما

THE HISTORICAL STUDY OF WAR
Scientific Journal, Scientific Research Article
Vol. 5, Issue 2, No.16, Summer 2021

The Military Performance of the First Pahlavi Government in Combating Contraband in Ilam: Analyzing Documents

*Mahmoud Mehmannaavaz**

Abstract

Ilam has the largest land border with Iraq, making it difficult to be controlled. In recent decades, fighting against contraband as a destructive economic phenomenon in this region has always been a concern for the central government as well as the local military and disciplinary forces. The present study, with a descriptive-analytical approach and relying on the documents, sought to identify the measures taken by the military forces and other involved agents of the first Pahlavi government in combatting contraband. The findings show that the performance of the central government and local military forces in this regard was not efficient enough as the main strategy to resist the entry of contraband into Ilam, which was to arm all officials involved in the job, led to unintended conflicts and unrest in the region. Furthermore, because of inadequate training of some forces, they were in some cases disarmed by contrabandists who sometimes used the same weapons to loot government property and places. The use of informants was another way to confront smugglers, which was more successful despite some shortcomings.

Keywords: first Pahlavi, contraband, Ilam, military forces, Iraq.

* PhD in History of Islamic Iran, Assistant Professor, Department of History, Yasuj University; Email: mahmoud.mehmannaavaz@yahoo.com
|Received: June 16, 2021; Accepted: August 14, 2021| DOI:10.29252/HSOW.5.2.103|